

Doç. Dr. Necati Demir'in hazırladığı *Ordu İli ve Yöresi Ağzları*, dil araştırmacılarının yanı sıra, içerdiği metinler ile, halk kültürü ve tarih araştırmacılarına da kaynak olabilecek niteliktedir. Hocamızdan nice çalışmalar bekliyoruz.

Üiker ŞEN

Atilla Jorma, HAZAR BERİSİ-KARADENİZ KÜLTÜR ÇEVRESİNDE TÜRK DİLİ, SOTA Vakfı Yayınları, Haarlem, 1999.

Finlandiyalı Türkolog Atilla Jorma'nın kaleminden çıkan söz konusu eser, Türk dili tarihi hakkında bilgi edinmek isteyenlere hizmet eden kaynak bir kitap niteliğinde. 141 sayfadan oluşan eser, esas olarak 12 bölümden meydana gelmekte: "Türk Dilini Konuşanların Kısa Tarihi", "Yeryüzündeki Diller İçinde Türkçenin Konumu", "Türk Dili Tarihinde Gelişme Dönemleri", "Yazıya Geçirme", "Yazılı Anıtlar", "Dilin Değişkenliği", "Çağdaş Türkiye Türkçesi", "Azerbaycan Türkçesi", "Bölge Ağzları", "Diliçi Gelişmeler", "Sözvarlığı", "Dil Edinimi ve Eğitim Öğretim".

Eser, Kemal Karpat tarafından yazılmış bir "Sunuş" la başlamaktadır. Daha sonra gelen "Giriş" bölümünde, Türk dili meselelerinin daha iyi anlaşılması için genel olarak Türk tarihinden ve dipnotta Osmanlı öncesi için başlıca kaynaklardan bahsedilmektedir. Hemen sonra dilcilikle ilgili kaynaklar sıralanmakta; Türkçenin sözlükleri, anlam bilimi, ses bilimi, toplum bilimi, lehçe bilgisi konularındaki bazı önemli çalışmalar, ayrıntılı künyeleriyle birlikte dipnotlarda verilmektedir. Yazım kılavuzlarındaki ikiliklerle terim problemlerinden de kısaca söz edildikten sonra kitabın asıl bölümüne geçilmektedir.

Türk Dilini Konuşanların Kısa Tarihi başlıklı birinci bölümde, başlangıçtan itibaren Türklerin tarihi anlatılmış; dağılmış oldukları coğrafi alan haritalar üzerinde gösterilmiş; tespit edilen birtakım görüşler, okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Örneğin, Balkanlardan söz edilirken buraların çok eski bir Türk yurdu olduğunun, Türkçenin çok uzun yıllardan beri buralarda konuşulduğunun, diğer Balkan halkları kadar Türklerin de o yörelerin yerlisi olduğunun altı çizilmiştir. Oysa Avrupalıların duruma böyle bakmadıkları, Makedonya bölgesinde sayıca fazla olmalarına rağmen Avrupalıların, Müslümanları "sonradan gelme" olarak nitelendirdikleri ve görmezden geldikleri ifade edilmiştir.

Yeryüzündeki Diller İçinde Türkçenin Konumu başlıklı ikinci bölüm dil, diyalekt, idyolekt, ağız ve lehçe terimlerinin tarifiyle başlamış ve buradan yola çıkılarak yeryüzündeki dillerin birbirleriyle olan yakınlık

derecelerinin kesin çizgilerle ifade edilemeyeceği belirtilmiştir. Türk dillerinin sayısına değinildikten sonra Türkçenin, dünyada en çok konuşulan diller arasında 13. sırada olduğu söylenmiş; ancak kimlerin Türkçe'yi ana dili olarak, kimlerin iki ya da çok dilli olup da ikinci, üçüncü dil olarak Türkçe konuştuğunu belirlemenin çok zor olduğu, bu konuda varsayımlardan öteye gidilemeyeceği dikkatlere sunulmuştur. Ayrıca Türkçenin İngilizce, Fransızca, Rusça kadar dünyanın dört bir bucağına yayılamamasının altında bir sömürgeci dili olmadığının etkisi dile getirilmiştir.

Teorik bilgiler dışında, bu bölümde de yine çeşitli tespitlere ve görüşlere rastlanmaktadır. Örneğin, iki dil arasında yüzde yüz anlaşılabilirlikle yüzde yüz anlaşılma arasındaki kısmî anlaşılabilirliğin farklı dereceleri olduğu, Özbekçe ile Türkçenin karşılaştırılmasıyla ortaya konmuştur. Bu ikisi her ne kadar iki ayrı dil olsa da aralarındaki farklılığın başka dil aileleri içindekinden daha farklı yönleri vardır. Çünkü bunlar birbirinden geç ve yapay olarak ayrılmış dillerdir ve Türk topluluklarının dilleri arasındaki uzaklık ya da yakınlığın derecesi meselâ Arapça ile İngilizce arasındaki farktan daha azdır.

İlerleyen sayfalarda yeryüzündeki dillerin akrabalığı ve kısaca Ural-Altay dillerinin ortak yanları üzerinde durulmaktadır. Daha sonra bugünkü Türk dil ve diyalektlerinin oluşmasındaki en önemli dil dışı etkenin 13. yüzyıldaki Moğol istilâsı olduğu söylenmekte ve bu dil ve diyalektlerden söz edilmektedir.

Türk Dili Tarihinde Gelişme Dönemleri başlıklı yazı, kitabın üçüncü bölümünü teşkil etmektedir. Burada Türkçenin her bir döneminin özetle anlatıldığı görülmektedir.

Bir sonraki bölümde, dil ile yazı arasındaki ilişkiden ve Türkçenin kullanmış olduğu yazılardan bahsedilmekte; oyma yazı çeşitlerinin bulunduğu yerler harita üzerinde gösterilmektedir. Buna göre eski Türk oyma yazısı, Gürcistan'ın Armaz kentinde bulunmuş bir alfabe ile Eski Soğd alfabesine yakın, ancak onlardan ayrı bir alfabadir. Üçünün kökeninin de Arami kökenli bir alfabe olduğu tahmin edilmektedir.

Yazılı Anıtlar kısmında Orhun Yazıtları'nın dilinden kısaca söz edildikten sonra, Orta Türkçenin yazılı yadigârlarının 13. ve 14. yüzyılda ortaya çıktığı söylenmekte; Selçuklu İmparatorluğu, Türkmen Beylikleri ve Osmanlı Beyliğinin ilk dönem eserleri ve dil hususiyetleri anlatılmaktadır.

Dilin Değişkenliği kısmında bölgesel dil türlerinin ve ölçünlü (standard) dilin anlatıldığı görülmekte; Türkiye'de bölgesel dil ile ölçünlü dil

arasındaki farklılıkların, iletişimi büyük oranda etkilemediği söylenmektedir. “*Türk dilinin ölçünlü türü, İstanbul Türkçesi adı verilen Doğu Rumeli diyalektiğine dayanan, Osmanlı’nın Bursa, Edirne ve İstanbul saray çevrelerinin kullanmış olduğu, 15. yüzyılın başından itibaren günümüze kadar kesintisiz geleneği olan dil türüdür.*” 19. yüzyılda Türkiye ve Türk dünyasında başlayan “dilde Türkçülük” yahut “dilde, fikirde, işte birlik” anlayışı, esas olarak bu ölçünlü dili örnek almıştır. Ancak Osmanlı Devleti’nin parçalanmasıyla birlikte bu dilin etki alanı da daralmıştır. Türk dünyasının Sovyet egemenliği altına girmesi ile Türk dünyasında dil birlikteliği anlayışı sarsılmıştır.

Çağdaş Türkiye Türkçesi bölümünde Türkçenin ses özellikleri ve dil bilgisi kuralları; *Azerbaycan Türkçesi* başlıklı bölümde ise, bu dilin özellikleri; Türkiye Türkçesi ile aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar anlatılmaktadır.

Bölge Ağızları kısmında Türk dilinin bölge ağızlarının oluşması ve dağılımı; *Diliçi Gelişmeler* başlığında ise, Anadolu ve Rumeli ağızlarının 13., 15. ve 18.-19. yüzyıllarda geçirdiği farklılaşmalar konu edilmiş ve örneklerle açıklanmıştır.

Sözvarlığı bölümünde bir dilin temel sözvarlığının aslında çok az sözcükten oluştuğu, kişilerin ve toplumların buna değişik şekillerde katkıda bulunduğu anlatılmaktadır. Temel söz varlığının bir dilin en az değişen ögesi olduğu, bunun dışında kalanların ise değişmeye daha müsait olduğu vurgulanmaktadır. Bir dilde sıklıkla tekrarlanan kelimelerin, o dilin temel sözvarlığı içinde değerlendirilmesi gerektiğinden bahseden yazar, sıklık sözlüklerinin yeni bir dil öğrenenlere kolaylık sağlayacağı görüşündedir. Yazının devamında, yabancı kaynaklı kelimelerin Türkçe üzerindeki etkisinden, kelimelerin duygu değerlerinden, eşanlamlı sözcüklerin durumundan, anlam bulanıklığından, anlam daralmasından, anlam kaymalarından bahsedilmektedir.

Dil Edinimi ve Eğitim Öğretim başlıklı son bölümde ise, dilin nasıl öğrenildiği ve geliştirildiği, bu konuda karşılaşılan sorunlar üzerinde durulmaktadır.

Atilla Jorma’nın, Türk dili için önemli bir kaynak niteliği taşıyan kitabını Türkçemize kazandırdığı için Mehmet Tütüncü’ye ve onu okuyucu ile buluşturan SOTA Vakfı’na teşekkür ederiz.

Aslıhan DİNÇER